

Bankovní institut vysoká škola Praha

Katedra Ekonomických a sociálních věd

Šikana ve školním prostředí

Bakalářská práce

Autor:

Jana Volavková

Právní administrativa v podnikatelské sféře

Vedoucí práce:

Mgr. Ingrid Matoušková, Ph.D.

Praha

Březen, 2009

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci zpracovala samostatně a s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 21.3.2009

Jana Volavková

Poděkování:

Ráda bych poděkovala paní Mgr. Ingrid Matouškové, Ph.D. jakožto vedoucí mé bakalářské práce za její vstřícnost při konzultacích, trpělivost, cenné připomínky, důležité podklady, dále potom panu PhDr. Michalovi Kolářovi za jeho vzácný čas, který se mnou strávil při mém uvádění do problému na téma šikana a velikánské poděkování patří mému synovi Jakubovi, bez něhož by tato práce neměla tak dokonalou technickou úpravu, jakou má.

Anotace:

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala šikanou ve školním prostředí. Práci jsem rozdělila do dvou částí. V teoretické části jsem čerpala především z knižních publikací, vymezila jsem původ, definici, účastníky šikany a popsala její následky. V empirické části jsem zjišťovala, jak velké množství dětí a mládeže se se šikanou setkala a dále pak jaké jsou následky na duševní vývoj postižených. Cílem mé práce byla snaha najít nový právní předpis na potlačování šikany již v jejím raném stádiu. Potvrdilo se mi, že šikana je velice rozšířeným a nebezpečným jevem. Nový právní předpis se mi ale bohužel vymyslet nepodařilo, neboť šikana sama o sobě naplňuje skutkovou podstatu řady již známých trestných činů. To, co bychom měli udělat, je zamyslet se nad svým chováním jeden ke druhému, chovat se k sobě ohleduplněji, vzájemně se na sebe nepovyšovat, mít k ostatním úctu a ve stejném duchu vychovávat i své děti.

Annotation:

In my dissertation I look at bullying in school drawn the work is divided into two parts. In the theoreticalI part draw primarily from books, I define the origin and definition and I give a description of examine the degree to which children and youth meet with bullying and the consequences for peoples' mental development. The aim of this work is to explore possibilities for new legislation aimed at suppressing bullying in its early stages. My research confirms that bullying is a widespread and dangerous phenomenon. New legislation is not necessary because current legislation is sufficient to address the problem of bullying. Finally in this paper I arguethat the key to addressing this problem lies in teaching children respect, family influence, mutual respect.

Svoboda nemůže růst
- nemůže dokonce ani jen přežívat
- v jakékoliv atmosféře či klimatu.
Na strastiplné cestě lidských dějin
byly svobodné společnosti překvapivě vzácné.
Ekologie svobody je křehčí než biosféra Země.
Svoboda potřebuje čisté a blahodárné zvyky,
zdravé rodiny, obecnou slušnost
a nebojácnou úctu jednoho člověka k druhému.
Svoboda potřebuje celý dešťový prales
drobných skutků ctnosti,
složitě vazby vzájemné oddanosti,
planoucí lásku, neumírající věrnost.
Svoboda potřebuje zvláštní instituce.
A ty zase potřebují lidi
Specifických návyků srdce.

(Michael Novák 1997)

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Původ a definice šikany	10
1.1 Původ	10
1.2 Definice	10
1.2.1 Definice z různých zdrojů.....	10
2 Druhy šikany	11
2.1 Mobbing	11
2.2 Bossing	11
2.3 Bullying	12
2.4 Domestic violence	12
2.5 Šikana v armádě.....	12
3 Šikana přímo ve školním prostředí	12
3.1 Charakteristika účastníků šikanování	13
3.1.1 Charakteristika agresorů	13
Typy agresorů	14
3.1.2 Charakteristika obětí.....	14
Typy obětí.....	15
3.2 Vývoj šikany.....	15
3.2.1 První stupeň – ostrakismus	15
Ilustrace prvního stupně – Případ Chip	15
3.2.2 Druhý stupeň	16
Ilustrace druhého stupně – Otloukánek z děcáku	16
3.2.3 Třetí stupeň	17
Ilustrace třetího stupně – Klasický mazánek	17
3.2.4 Čtvrtý stupeň	17
3.2.5 Pátý stupeň.....	18
Ilustrace čtvrtého a pátého stupně – Velký führer	18
3.3 Osobnost pedagoga.....	19
3.3.1 Hierarchicko-autoritativní styl v souvislosti s podporou šikanování	19
3.3.2 I silný pedagog je jenom člověk	20
3.3.3 Zhroucení pedagogů	20
Ilustrace selhání pedagoga – Rozbiju ti na cucky tu starou škodovku	21
3.4 Rodina.....	21
3.4.1 Rodiny agresorů.....	21
3.4.2 Rodiny obětí	21
3.5 Vyšetřování.....	22
3.5.1 Alarmující signály	22
3.5.2 Nepřímo varující signály	22
Příklady varovných signálů	23
3.5.3 Strategie vyšetřování	23
3.6 Následky šikanování.....	24

3.6.1	Dopad na agresory	24
3.6.2	Dopad na ostatní zúčastněné	24
3.6.3	Dopad na oběti	24
	Oběti počátečních stupňů šikanování	25
	Oběti pokročilých stupňů šikanování	25
	Ilustrační případy následků šikanování	26
3.7	Setkání s PhDr. Michalem Kolářem	26
3.7.1	Rozhovor s PhDr. Kolářem v souvislosti s vyhlášením roku 2008 Rokem boje proti šikaně	27
4	Šikana z právního hlediska	28
4.1	Příklady trestných činů souvisejících se šikanou	28
4.2	Míra odpovědnosti dětských útočníků	30
4.3	Metodický pokyn MŠMT ČR – vybrané body	30
4.4	Úmluva o právech dítěte – vybrané body	34
5	Organizace zabývající se bojem proti šikaně	37
5.1	Krizová centra a linky důvěry pro děti a mládež	37
5.2	Pedagogicko-psychologické poradny v Praze	38
6	Projekt Občan	38
6.1	Šikana v rámci Projektu Občan na Gymnáziu Horní Počernice	38
	EMPIRICKÁ ČÁST	40
7	Úvod k výzkumnému šetření	40
8	Výzkumné šetření na základních školách	41
8.1	Základní škola Pečky	41
8.2	Základní škola Poděbrady	43
9	Výzkumné šetření na středních školách	45
9.1	Gymnázium Horní Počernice	45
9.2	Gymnázium Poděbrady	47
10	Celkové vyhodnocení dotazníkového šetření	49
11	Následky šikanování na oběti	49
	ZÁVĚR	52
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	54
	PŘÍLOHY	56

Úvod

Mnozí mí spolužáci mi položili následující otázku: „Proč jsi pro svou bakalářskou práci zvolila právě téma šikany?“ Odpověděla jsem následovně – Jsem matkou syna, který stále ještě chodí do školy. Jeho třída se účastní „Projektu Občan“ a tématem, kterým se se svými spolužáky zabývá, je právě šikana. Mnohokrát jsme spolu o tomto problému hovořili a já jsem si uvědomila, že je to opravdu velice nebezpečný a také rozšířený jev. Podle mého názoru je ovšem stále ještě nedostatečně řešen, o čemž svědčí vysoké procento výskytu šikany všeho druhu.

Svou práci jsem rozdělila do dvou částí – 1. teoretická část, 2. empirická část. Úvod teoretické části je věnován původu šikany a jejím druhům. V oddíle -šikana přímo ve školním prostředí- jsem popsala charakteristiky jednotlivých účastníků (agresoři, oběti), vývojové stupně šikany (od ostrakismu až po nejvyšší pátý stupeň), dále osobnost pedagoga, který, pokud je vnímavý, může šikaně zabránit již v jejím raném stádiu, ovšem pokud tomu tak není, nechtěně napomůže jejímu rozvíjení. Svou důležitou úlohu zde hrají samozřejmě také rodiny žáků, o kterých se zmiňuji v oddíle -rodina-, dále se věnuji následkům šikanování se zaměřením na dopad na oběti s uvedením ilustračních případů následků šikanování. Do teoretické části jsem zařadila také oddíl -šikana z právního hlediska-, kde jsem uvedla příklady trestných činů souvisejících se šikanou a vybrané body Metodického pokynu MŠMT ČR a Úmluvy o právech dítěte. Zdroje, ze kterých jsem převážně čerpala, byly knižní publikace (M. Kolář, P. Říčan, I. Čermák, P. Pöthe). Osobně jsem se setkala s panem PhDr. Michalem Kolářem, abych se seznámila s člověkem, který se zabývá problémy souvisejícími se šikanou již řadu let.

V empirické části své práce jsem se zaměřila na průzkum výskytu šikany. Na základních a středních školách jsem zjišťovala, jak velké množství dětí a mládeže se s tímto problémem setkala, jestli ho umí nějakým způsobem řešit, jak se případně dokáží s následky šikany vypořádat. Vytvořila jsem několik dotazníků, na něž mi odpověděli žáci dvou základních a studenti dvou středních škol.

Jako cíl své práce jsem si stanovila poukázat na nebezpečnost šikany a to především v souvislosti s následky na duševní vývoj postižených, které si mohou nést celý zbytek svého života a v nejzávažnějších případech mohou vést až k sebevraždám!

Studuji právní obor, znám spoustu zákonů, kterými si stát dokáže zajistit „pořádek“ ve společnosti. Napadla mě proto myšlenka - Neměli bychom do našeho právního řádu, v souvislosti s bráněním našich dětí před šikanou, zařadit zákon, který by postihoval přímo tento nebezpečný jev a to již v jeho raném stádiu?

Byla bych ráda, kdybychom se nad tím všichni zamysleli, neboť škody, které může šikana na svých obětech napáchat, jsou opravdu velmi závažné!

Pokud se nikdo z nás se šikanou nesetkal přímo, máme neuvěřitelné štěstí!

TEORETICKÁ ČÁST

Původ a definice šikany

Původ

Slovo šikana má původ ve francouzském „chicane“, což znamená „zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování.“¹

Definice

Šikanování je synonymem pro psychotraumatizaci ve skupině, je označením pro opakované týrání, zotročování, ponižování nebo omezování jedince nebo skupiny jiným jedincem nebo skupinou prostřednictvím agrese či manipulace.

Definice z různých zdrojů

Šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec.²

Platná právní úprava pojem šikana nepoužívá. Slovník cizích slov (Klimes, L.: *Slovník cizích slov*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha, 1981, s. 704) definuje pojem šikanování jako hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, týrání.³

Stejně tak Akademický slovník cizích slov (Petráčková, V.; Kraus, J. a kolektiv: *Akademický slovník cizích slov*. Academia, Praha, 1995, s. 732) definuje pojem šikanování jako hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, týrání.⁴

¹ <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana> 17.12.2008; „vlastní úpravy“.

² KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-513-X.

³ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

⁴ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost.¹

Pod pojmem šikana nebo šikanování mezi dětmi se rozumí široký okruh chování dítěte nebo skupiny dětí s cílem ohrožit, zastrašit, ponížit nebo jinak ublížit jinému dítěti nebo skupině dětí. Šikana zahrnuje slovní ponižování, nadávání a neustálé kritizování, výsměch, hrubé žertování, vydírání, omezování svobody, pohrdání, poškozování oděvu a osobních věcí, tělesné napadání.²

Definice Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.

Druhy šikany

Mobbing

Mobbing označuje nejrůznější formy znepríjemňování života na pracovišti. Charakteristická je pro ně skrytost, rafinovanost a zákeřnost.³

Bossing

Bossing je druh mobbingu specifický tím, že šikany se dopouští nadřízený pracovník. Příčinou bossingu může být strach o vlastní pracovní pozici, obavy, že by nás mohl nahradit náš podřízený.⁴

¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

² PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. 1.vyd. Praha: G plus G, 1996. ISBN 80-901896-5-2.

³ BOURCET, Stéphane; GRAVILLONOVÁ, Isabelle. *Šikana ve škole, na ulici, doma; Jak bránit své dítě*. 1.vyd. Praha: Albatros nakladatelství a.s., 2006. ISBN 80-00-01552-8.

⁴ <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana> 17.12.2008; „vlastní úpravy“.

Bullying

Šikanování začínající v rodině mezi sourozenci, pokračující ve školce a v dalších školách.¹

Domestic violence

Šikanování v partnerských vztazích, v nemocnicích, mezi nájemníky domu, někdy končící týráním seniorů v rodině nebo v domově důchodců.²

Šikana v armádě

Oběťmi vojenského šikanování jsou outsideři (nováčci, fyzicky méně výkonní apod.), od nichž se očekává podřízení služebně starším či zdatnějším. Šikana u vojáků základní vojenské služby má často charakter rituálu přijímaného oběťmi jako nutné zlo.³

Šikana přímo ve školním prostředí

Šikana ve škole není novinkou, je patrně stejně stará jako škola sama. Vědecká diskuse o šikaně však započala až v roce 1969 ve Skandinávii a až na konci osmdesátých let 20. století byly publikovány výzkumy i jinde ve světě (Velká Británie, USA, Austrálie, Japonsko, Nizozemsko, Kanada). Impulzem byly alarmující znaky, které vykazuje šikanování dnešní doby. Dochází k nárůstu počtu případů šikany, nárůstu brutality a rafinovanosti a naopak klesá věk aktérů šikanování. Nově se objevuje fenomén „šikanovaného učitele“⁴.

Ve své zárodečné formě je šikana přítomna prakticky na všech školách. Výzkum z roku 2007 provedený na 66 základních školách, při němž bylo osloveno přes 6000 žáků, přinesl šokující výsledky: na 2. stupni ZŠ je šikanováno 41 % žáků. Šikanování většinou neprobíhá cestou ze školy či do školy tzv. na ulici, nýbrž v prostorách školy (v šatnách, na záchodcích a všude jinde, kde jsou děti bez dozoru). Problémem statistického zachycení

¹ KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Protál, s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-513-X.

² KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Protál, s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-513-X.

³ <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana> 17.12.2008; „vlastní úpravy“.

⁴ BOURCET, Stéphane; GRAVILLONOVÁ, Isabelle. *Šikana ve škole, na ulici, doma; Jak bránit své dítě*. 1.vyd. Praha: Albatros nakladatelství a.s., 2006. ISBN 80-00-01552-8.

šikany je jednak její skrytost a neochota některých učitelů a ředitelů přiznat výskyt šikany, ale i rozdílné chápání toho, jaké chování už je možné za šikanu považovat.¹

Šikana se nevyhýbá ani středním školám, může se objevit i na vysokých (koleje). Výraznější je na učilištích. Ve všech případech však šikana snižuje, pokud přímo neznemožňuje, pedagogické působení školy. Výchovný i vzdělávací efekt je v takových skupinách minimální.²

A jak je to se šikanováním na školách, kde jsem prováděla průzkum? V mém miniprůzkumu na některých základních (ZŠ Pečky Švermova; ZŠ Poděbrady Palackého) a středních školách (Gymnázium Horní Počernice Chodovická; Gymnázium Poděbrady Studentská) většina učitelů neviděla šikanování jako problém. Tito učitelé a mnozí další, kteří takto smýšlejí, se velmi mýlí. Šikanování na školách je velkým problémem!

O drtivé většině šikanování se prostě neví. Zůstává skryto navzdory tomu, že lehčí formy a počáteční stádia šikanování zasahují velkou část školní populace.

Tento fenomén zla je nutno chápat jako onemocnění celé skupiny. V podstatě jde o to, že šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci.

Nákaza vztahů při šikaně má svojí vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřuje od zárodečné podoby tzv. ostrakismu ke zralému nejvyššímu, pátému stupni systémového ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny.

Charakteristika účastníků šikanování

Účastníci šikanování se zpravidla dělí na agresory – iniciátory šikanování a jejich oběti.

Charakteristika agresorů

Agresoři bývají starší, fyzicky vyspělejší jedinci nebo skupina disponující početní převahou. Šikanující mnohdy pochází z prostředí, kde je agrese prostředkem jednání. K šikanování ho často vede vlastní zakomplexovanost, nedostatek sebevědomí a nejistota. K oběti bývá bezohledný a mnohdy ji považuje za méněcennou.

Základním zdrojem morální slepoty agresorů je jejich sobeckost a egocentričnost. Tito „siláci“ se považují za střed světa a z tohoto titulu si upravují mravní normy podle svých

¹ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi* 1.vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

² <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana> 18.12.2008; „vlastní úpravy“.

potřeb. Úcta k člověku je jim cizí a porozumět utrpení a bolesti bližního je nad jejich možnosti. Používají lidi jako věci, které lze využít. Svědomí se neozývá.¹

Typy agresorů

První typ

Hrubý, primitivní, impulsivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo napodobovali.

Druhý typ

Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu ve výchově, někdy až vojenského drilu bez lásky.²

Třetí typ

„Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, patrná snaha vypíchnout "humorné" a "zábavné" stránky.

Je přítomna absence duchovních a mravních hodnot v rodině.³

Charakteristika obětí

Postihnout, jak vypadá oběť šikanování, je poněkud obtížnější než zachycení charakteristiky agresora.

Obětí bývá často jedinec, který se nějak odlišuje. Spektrum odlišností je velké, nejčastěji jsou šikanováni jedinci handicapovaní vzhledově, sociálně či fyzicky, lidé úzkostní, plaší, či ti, kteří se odlišují rasově, národnostně, vyznáním nebo chováním. Stejně tak se může obětí stát nový člen skupiny (nový žák).

¹ KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-513-X.

² ČERMÁK, Ivo. *Dětská agrese*. 2.vyd. Brno: Item, 1998. ISBN 80-7204-098-7.

³ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

Ve školách existují „typické“ oběti, které jsou opakovaně týrané. Nejsilnějším magnetem chronicky šikanovaných obětí je jejich příliš viditelná bojácnost, která bývá vystupňována do krajnosti. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, výčitkám svědomí, sebekritičnosti...¹

Typy obětí

První typ

Oběť slabá s tělesným a psychickým handicapem.

Druhý typ

Oběť „silná“ a nahodilá.

Třetí typ

Oběť „deviantní“ a nekonformní.²

Vývoj šikany

PhDr. Michal Kolář člení vývoj šikany, ve skupině, či ve třídě do pěti možných stupňů.

První stupeň – ostrakismus

Jedná se o etapu vzniku počátků šikany. Stačí, aby se ve třídě objevily méně oblíbené děti, „obětní beránci“, „černé ovce“, outsideri. Stačí, aby učitel častěji vytýkal žáku některé jeho slabiny, neschopnost, snižoval jeho autoritu, dotýkal se slovně nevhodně jeho osoby. Takové děti se okamžitě dostanou na chvost skupiny a začnou zakoušet první, sice mírné, převážně psychické formy násilí. Jsou to různé legrácky, intriky, pomluvy. Ostatní se s ním nebaví, odstrkují jej, povyšují se nad ním, baví se na jeho účet. Takové dítě začíná přijímat roli utlačovaného, odstrkovaného, nedokáže se účinně bránit. Tento první stupeň je velice těžko pozorovatelný. Učitel by měl mít pro tyto projevy vytříbený cit a měl by umět rozlišit skutečný vtip od zlého úmyslu. Rodiče se většinou o těchto projevech nedozví, mohou však vyzorovat, že se mění chování dítěte.³

Ilustrace prvního stupně – Případ Chip

Po těžkých přijímacích zkouškách na prestižní gymnázium si vybojovali místo na slunci pouze ti nejlepší. Jeden z těchto nadaných a talentovaných studentů dostal přezdívkou Chip.

¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

² ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

³ <http://www.poradenskecentrum.cz/pet-stupnu-sikany.html> 17.12.2008.

On totiž tak nějak špatně mluvil, jeho projev byl nejistý, občas dělal zvláštní grimasy. Měl údajně divnou plet', velký nos a nevýraznou bradu. Tento chlapec se dostal na chvost skupiny, ani nevěděl jak. Ve třídě si připadal osamocen, téměř nikdo se s ním nebavil. Od samého počátku se ve třídě dělali na jeho úkor legrácky. Jeden z jejich iniciátorů si je vymýšlel proto, aby se nestal obětí sám, jako tomu bylo na základní škole. Ostatní to dělali prostě jen tak. Jednoho dne několik kluků schovalo Chipovi boty. Když se jich ptal, kde jsou, řekli mu, že na dívčím záchodě. Jakmile tam vešel, propukli všichni v neutuchající smích. Nakonec mu je ukázali, měli je u sebe. Ale nedali mu je, hodili je na ozdobu vysoko na stěně. Událostí tohoto typu se už odehrálo hodně. Chip to bral prý jako legraci a dělal, že mu to nevádí. Jak to ve skutečnosti prožíval? V pohodě se rozhodně necítil a podle toho vypadaly i jeho školní výsledky. Třídní učitelka si svízelné situace nevšimla. „Hravé“ ostrakisování dostalo spád, když jela třída na hory. V autobuse se rozvinula zábava na Jindrův úkor. Celou cestu se bavila skupinka smíšků na jeho adresu. „Chipe, otoč se a řekni něco, ať tě můžeme parodovat. No tak, udělej kuk.“ Když se otočil, následovala salva smíchu. Po příjezdu na chalupu se mu skupina spolužáků vytrvale věnovala dál. Zamykali ho. Neustále na něj klepali. Dali mu kinedril do čaje. Namazali mu lyže nevhodným voskem... Chip znejistěl, cítil se trapně – bylo to horší a horší – zadržával, zakoktával se...¹

Druhý stupeň

Je charakteristický tím, že psychický nátlak přerůstá ve fyzickou agresi, přitvrzuje se manipulace s obětí. Agresor v této etapě vstřebává zážitek jak chutná moc, jaké uspokojení mu přináší to, když bije, týrá, ponižuje. Nereaguje-li v tomto stádiu pozitivní jádro skupiny, třídy, neexistují-li kamarádské vztahy, záporný vztah k násilí, pozitivní morální vlastnosti, pak dochází k prolomení posledních morálních zábran a šikana se rozjíždí ve větším rozsahu.²

Ilustrace druhého stupně – Otloukánek z děcáku

Hanička byla ve druhé třídě odejmuta matce a umístěna do dětského domova. Okamžitě po nástupu do domova děti poznaly její mírnost. Dívka ústrky i rány snášela a nikdy se nebránila, protože se bála pustit s kýmkoliv do křížku. Izolace pro ni byla hrozná, cítila se úplně opuštěná. Snažila se proto dětem ze všech sil zavděčit. Začala řádit – zlobit, chtěla

¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

² <http://www.poradenskecentrum.cz/pet-stupnu-sikany.html> 17.12.2008.

ostatním ukázat, že je jako oni. Zanedbávala přípravu do školy. Všechno jí to ale moc nepomohlo, zůstala stále otloukáňkem, protože ostatním na ní pořád něco vadilo. Tak to běželo několik let...¹

Třetí stupeň

Je prakticky rozhodující. Existuje stále možnost vzniku silné pozitivní skupiny, která by oslabil vliv tvořícího se „úderného jádra“. Pokud tato silná pozitivní skupina nezasáhne, pak tažení tyranů přechází do dalších fází. K agresorům se přidají další jednotlivci. Cílem tohoto „úderného jádra“ budou stále ti nejslabší, ti nejnižší postavení.²

Ilustrace třetího stupně – Klasický mazánek

Jirka, nadšený radioamatér a fanda do elektřiny, nastoupil do prvního ročníku učebního oboru elektrikář. Hned od počátku projevoval velký zájem o výuku. Mistra se ptal na řadu věcí. A když jim mistr ukazoval tištěný obvod, chlapec se zeptal, zda by si ho mohl ponechat. Mistr mu ho bezevšeho dal. Po práci k Jirkovi přišel spolužák Karel a dárek mu vzal. Jirka se zarazil a řekl mu, ať ho vrátí. Karel se jen smál. Jirka nevěděl, co má dělat. Karel byl vyšší a silnější než on. Karel kazil dál Jirkovu práci. Vyšroubovával mu součástky a schovával je, cvrnkal ho do nosu, plácal ho do čela. Zkrátka provokoval. Cítil Jirkův strach a to mu dělalo dobře. V následujícím období získal pro svou legraci další spolužáky. Jednou se Jirka ohnal, ale dostal od Karla tvrdou ránu. Už si to nikdy nedovolil. Jirka byl úplně psychicky na dně, nemohl se soustředit na hodinu. Báł se přestávek, často ho bili. Skupina agresorů začala spolupracovat a systematicky týrat několik dalších obětí. Jelikož zde nebyla žádná podskupina, která by násilí čelila, moc agresorů rostla...³

Čtvrtý stupeň

Šikana se rozjíždí v plném rozsahu. Působení agresorů je tak silné, že jejich normy přejímá celá skupina. Klást odpor v této fázi se již nedá. I mírní a ukáznění žáci se začínají chovat krutě, aktivně se zúčastňují týrání spolužáka. I oni prožívají pocit uspokojení z ponížení, bolesti a útrap toho druhého, slabšího. Dělají to proto, aby oni sami se nestali tím týraným.

¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

² <http://www.poradenskecentrum.cz/pet-stupnu-sikany.html> 17.12.2008.

³ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

Vliv pedagogů na chování takové skupiny – třídy je minimální, případně zprostředkovaný přes „vůdce“, „kinga“.¹

Pátý stupeň

Zpravidla se na základní škole nestačí vytvořit, je to spíše záležitost věznic, výchovných ústavů, případně středních škol. Jeho charakteristickým znakem je to, že agresori jsou chápáni a uznáváni jako „vůdci“, „kingové“, „nadlidi“, „otrokáři“, „velkoknížata“, „ministři“ apod. Oběti jsou vnímány jako „podlidi“, „poddaní“, „nevolníci“, „otroci“. Vůdce tyranů zaujímá vedoucí místo, rozhoduje o všem, co se ve skupině děje. Nejhorší je – jestliže je tímto vůdcem žák s výborným prospěchem, ochotně pomáhající pedagogovi, žák mající podporu třídního učitele, protože „on přece všechno spolehlivě zařídí“. Oběť v tomto stádiu utíká do nemoci, má mnoho absencí, často i neomluvených, vyhýbá se škole a v nejhorším případě končí psychickým zhroucením nebo pokusem o sebevraždu.²

Ilustrace čtvrtého a pátého stupně – Velký führer

Přes dva roky se vkladu rozvíjelo šikanování ve výchovné skupině na internátě a paralelně ve třídě k němu příslušné střední školy. Na internátě dosáhlo šikanování pátého stupně a ve třídě, kde byla pouze část agresorů, čtvrtého stupně destruktivity. Iniciátorem byl chlapec, fascinovaný násilím a kultem síly, obdivující Hitlera, velkoněmeckou říší a fašistickou ideologii. Touto problematikou se systematicky zabýval a přečetl si o ni několik knih. Získal tak překvapující znalosti, které svérázně rozvíjel. Postupně se mu podařilo vytvořit na internátě údernou skupinu osmi žáků, kteří měli přezdívky podle „špiček“ velkoněmecké říše a takzvaných elitních lidí. Někteří z nich měli na předloktí vytetovaný znak SS. V čele stál velký führer a kolem něj skupina ministrů. Ostatní spolubydlíci byli označeni za méněcennou rasu a podle potřeby a nálady nazýváni špinavými arijci, židy, nepřáteli říše. „Nadlidé“ často hlásali: „Jste podlidi – méněcenná rasa. Vaším jediným úkolem je, poslouchat nás na slovo. Kdo by se opovážil ceknout, toho tvrdě ztrestáme, poteče krev! Ne aby si náhodou někdo chtěl stěžovat! To by byl váš konec. Najdeme si vás všude a umlátíme vás k smrti! Nemáte žádná práva!“ Běžným doprovodem podobných žvástů byla akce komanda SS. Vybrané oběti bylo přikázáno, aby si stoupla ke zdi, u které byla surově ztlučena. Násilí bylo rozmanité a velmi brutální. Někdy přehazovali agresori chlapce přes zábradlí schodiště a smáli se při představě, jak

¹ <http://www.poradenskecentrum.cz/pet-stupnu-sikany.html> 17.12.2008.

² <http://www.poradenskecentrum.cz/pet-stupnu-sikany.html> 17.12.2008.

bude dole skučet s polámanými „hnáty“. Tyto způsoby přesvědčování se ukázaly jako mimořádně účinné. Poslušnost byla výtečná. Oběti uklízely, „půjčovaly“ své věci, kupovaly svačiny, dělily se o jídlo z domova, klaněly se, plazily, líbaly boty...¹

Osobnost pedagoga

Hlavním „nástrojem“ pedagoga při ovlivňování skupiny a jednotlivců je jeho vlastní osobnost. Ta musí být v pořádku, pedagog musí sám sobě rozumět a znát své možnosti. Není-li tomu tak, potom nevyhnutelně na svých svěřencích a celé skupině páchá škody. Ve většině případů se boj proti šikanování pedagogům bohužel nedaří. Základní překážkou úspěšné prevence šikany je tradiční způsob práce, který pedagogům neumožňuje účinně proti šikanování zasáhnout. Jde o převažující způsob řízení vztahů mezi pedagogem a žáky, který můžeme nazvat hierarchicko-autoritativní. Pedagog v něm usiluje z pozice nadřazené autority proti celé třídě o svůj vliv. Využívá k tomu své přirozené převahy. Spoléhá pouze na své schopnosti, názory a postřehy. Skupinu řídí přímo sám, převažuje jednostranná komunikace, je opomíjena spolupráce mezi žáky; se spoluúčastí žáků na dotváření formy a obsahu výuky se nepočítá. Pro tento způsob práce je důležité, aby pedagog byl silná a energetická osobnost, která dokáže spolehlivě nastolit vnější kázeň, bez níž není výuka možná.²

Hierarchicko-autoritativní styl v souvislosti s podporou šikanování

Hierarchicko-autoritativní styl má vzhledem k šikanování velká rizika:

- Podporuje vznik táborů „my a vy“. Při rozdělení třídy na skupiny, které si navzájem nedůvěřují, snáze zakořeňují pravidla šikany. Pro celou skupinu pak platí, že se nic nesmí „vynášet“ a: „Když to řekneš učiteli, jsi bonzák.“
- Podceňuje snahu hledat a budovat vlastní přijatelnou parastrukturu. Vytvoří se velká vzdálenost mezi normami, hodnotami a postoji, které preferuje pedagog, a normami, hodnotami a postoji, které upřednostňuje většina žáků. Taková situace brání pedagogovi poznat skrytý život ve skupině a nedovoluje mu, aby ho významnějším způsobem utvářel. Pedagog sice dosáhne vnější kázně, ale neví nic o bezpráví a násilí uvnitř. Nedokáže zajistit bezpečí a spravedlnost ve chvílích, kdy není přítomen.

¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

² KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

- Nepracuje systematicky se zpětnými informacemi od jednotlivých žáků, nesměřuje k sebeuvědomění a sebepoznání skupiny jako živého organismu a tudíž nedokáže reflektovat „infekci“ a chybné kroky. Nárůst pedagogických omylů vede k deprivaci potřeb skupiny jako celku, což vytváří příznivý terén pro sebedestrukci v podobě šikanování.

Tradiční hierarchicko-autoritativní styl pedagogické práce je dítkem tradičního vzdělávání pedagogů. Tato převažující praxe na pedagogických fakultách je považována společně s absencí teorie a metodiky šikanování za největší nedostatek, který způsobuje neúspěšnost boje proti šikanování na školách.¹

I silný pedagog je jenom člověk

V osamělém boji o autoritu a vliv s celou třídou se stává, že pedagog zejména při určitém oslabení vychází jakoby vstříc „silným“ žákům nebo prostě většině třídy. Snaží se často neuvědoměle „s nimi vyjít“, aby si udržel pozici autority a moc, tolik potřebnou pro kvalitní výuku. Vždy je to na úkor „slabých“ žáků, které ostatní přezírají a posmívají se jim. Pedagog spoléhající pouze na svoji vlastní sílu má strach z konfliktu s agresorem před třídou. Bojí se, a to oprávněně, že ho nikdo nepodpoří, má obavy z totální ztráty autority. V případě, že má smůlu a ve třídě se mu sejde několik značně problémových a agresivních jedinců, se střetům nevyhne a obvykle dojde k prolomení vnější autority. Vzhledem k tomu, že se to pedagog neodvážá říci nadřízeným ani kolegům, protože by ho považovali za neschopného, agresivita se stupňuje. Jak se agresori, kteří terorizují pedagoga, chovají ke slabším spolužákům v nepřítomnosti dospělého, to si může domyslet každý sám... V takovém případě dosáhne šikanování obvykle nejvyššího stupně destruktivity.²

Zhroucení pedagogů

Jsou známy případy zhroucení pedagogů a případy neuvěřitelných, neoznámených agresí žáků vůči učiteli a to jak na základních, tak na středních školách. Žáci si totiž vždy najdou nejslabší článek v řetězci „silných“ pedagogů a svou „nepohodu“ si odreagují na „obětním beránkovi“.

¹ ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi* 1.vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

² KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

Ilustrace selhání pedagoga – Rozbiju ti na cucky tu starou škodovku

Chlapec přišel pozdě na hodinu. Učitel ho napomenul, čímž spustil lavinu nadávek a výhrůžek z úst svého svěřence, který tvrdil, že mu rozbije na cucky tu jeho starou škodovku. Celá třída se bavila. Pedagog nikoliv. Byl paralyzován, žáka po chvíli vykázal za dveře a přešel to. Při dalších hodinách po něm házel žák slupky od banánů, strefoval se mu křídou do hlavy, chodil po třídě a srážel spolužákům věci z lavice, lámal jim tužky, trhal knihy... Neselhal pouze tento pedagog, ale i několik dalších. Třída byla nezvladatelná, protože v ní bylo koncentrováno příliš mnoho žáků s vážně narušeným vztahem k autoritě. Nikdo se však o své potíže nepodělil. Po výbuchu a provalení šikanování odkrylo vyšetřování i limity tradičního pedagogického stylu.¹

Rodina

Rodiny iniciátorů – agresorů a obětí si nesou některé nápadné znaky.

Rodiny agresorů

Rodiny agresorů a iniciátorů šikanování selhávají v naplňování citových potřeb svých dětí. Většina agresorů projevuje známky citové deprivace² nebo subdeprivace³. Pro jejich rodiny je charakteristická absence duchovních a mravních hodnot. Ohled na slabé je chápán jako zbytečná malichernost. Nedostatky ve výchově mají určitá specifika:

- Agresoři se často setkávají s brutalitou a agresí rodičů. Někdy to působí, jakoby násilí vraceli nebo ho napodobovali.
- Menší, ale zřetelná skupina agresorů je vedena přísně a důsledně, vojenským drilem bez lásky.⁴

Rodiny obětí

U „typických“ obětí je zaznamenán častý výskyt nadměrně ochranné matky. Otec většinou chybí a v blízkosti není žádná mužská identifikační postava. Určitou obměnou

¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

² Ztráta, zbavení, nedostatek něčeho; strádání z nedostatku smyslových podnětů; dlouhodobý nedostatek tělesných a psychických potřeb.

³ Mírnější forma deprivace (strádání), skryté strádání.

⁴ KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-513-X.

jsou rodiny se silnou, dominantní matkou a slabým, submisivním¹ otcem. Pokud žije matka s přítelem, ten se na výchově nepodílí.²

Vyšetřování

Prvotním úkolem vyšetřování je odhad závažnosti onemocnění skupiny, který umožní rozeznat, o jak složitý problém jde. Co lze považovat za dostatečný důvod, aby se šikanování začalo vyšetřovat? Rozeznáváme dva hlavní důvody. Jsou to přímo alarmující signály a signály nepřímo varující. V praxi se nejčastěji šikanování vyšetřuje na podkladě nahodilého alarmu, který je nejčastěji způsoben:

- telefonickou nebo osobní informací rodičů o podezření na šikanování
- náhlým provalením šikanování, příklad - učitel přijde dřív do hodiny a přistihne žáky, kteří škrtí spolužáka za aplausu ostatních
- zoufalou reakcí oběti, případně jejího kamaráda – tajně navštíví učitele a případ ohlásí

Tyto signály ohlašující „požár“, který je nutné brát za všech okolností vážně a situaci prověřit odborným šetřením.³

Alarmující signály

Alarmující signály se nemohou ponechávat pouze náhodě tak jako dosud. Je zapotřebí je záměrně a systematicky vyhledávat, nejlépe prostřednictvím anonymních dotazníků (Depistážní dotazník⁴). Dále se doporučuje vyvěsit informační letáky pro oběti, kde se mohou dozvědět, co mají dělat a kde mají hledat pomoc (Informační leták pro děti ZŠ⁵, Informační leták pro mládež⁶).⁷

Nepřímo varující signály

Nepřímo varující signály jsou stejně důležité, ale jsou málo zjevné. Patří mezi ně nenápadné projevy šikanování v přítomnosti učitele a skryté volání oběti o pomoc.

¹ Poddajný, povolný, ústupný; podřizující se cizí vůli; celý nesvůj, když se má rozhodnout sám za sebe.

² BOURCET, Stéphane; GRAVILLONOVÁ, Isabelle. *Šikana ve škole, na ulici, doma; Jak bránit své dítě*. 1.vyd. Praha: Albatros nakladatelství a.s., 2006. ISBN 80-00-01552-8.

³ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

⁴ Přiložen jako příloha č.1 „Depistážní dotazník“.

⁵ Přiložen jako příloha č.2 „Informační leták pro děti ZŠ“.

⁶ Přiložen jako příloha č.3 „Informační leták pro mládež“.

⁷ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

Příklady varovných signálů

- Žák vchází s učitelem do třídy, přichází pozdě do hodiny, vždy chodí všude jako poslední.
- Dítě je osamocené, s nikým se nebaví, nemá kamaráda.
- Dítě má smutnou náladu, působí nešťastně a ustrašeně.
- Žák má nadměrnou omluvenou absenci, případně i neomluvenou, náhle se mu zhorší prospěch a nesoustředí se při vyučování.
- Třída se směje při neúspěchu žáka před tabulí, častuje ho zahanbující přezdívkou.

Strategie vyšetřování

Nutným krokem pro vyšetřování šikany je vypracování schématu obezřetné a bezpečné strategie.

Vlastní strategie zahrnuje pět kroků:

1. Rozhovor s informátory a oběti.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky.
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

U běžných šikan jsou všechny kroky strategie nezbytné, žádný z nich nelze úplně vynechat. Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů čili vnějšího obrazu šikanování.

V praxi to znamená nalezení odpovědí na následující otázky:

1. Kdo je obětí, kolik obětí ve skutečnosti je?
2. Kdo je obětí i agresorem?
3. Kdo je agresorem, kolik agresorů ve skutečnosti je? Kdo z nich je iniciátor a kdo je aktivní účastník šikanování?
4. Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem?
5. K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?
6. Jak dlouho šikanování trvá?

Výpovědi k jednotlivým otázkám je nutné důkladně zapsat a uspořádat do kvalitního důkazního materiálu.¹

¹ KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Protál, s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-513-X.

Následky šikanování

Šikanování se týká všech členů skupiny, v níž k němu dochází, a proto si také nesou jeho následky všichni zúčastnění. Negativně postihuje oběť, ale i agresora a ostatní členy skupiny. Zasáhnout však může i jedince stojící mimo skupinu, například rodiče šikanovaného.¹

Dopad na agresory

U agresorů dochází k upevňování antisociálních postojů. Odnášejí si zkušenost, že agresivní chování je možné využívat k osobnímu prospěchu. V dalším životě pak mají častěji problémy se zákonem.²

Dopad na ostatní zúčastněné

Ostatní členové kolektivu („přehlížejí“) přijímají názor, že společnost není schopna zajistit bezpečnost některým jedincům, a že porušování mravních i zákonných norem není trestáno. V budoucnosti se pak při setkání s porušováním norem chovají pasivně nebo se takového porušování mohou sami dopouštět.

Dopad na oběti

Oběti šikany trpí pochopitelně nejvíce. Potíže, které se u nich objevují, je možné zahrnout mezi posttraumatické stresové poruchy³. U šikanovaných jedinců dochází ke zhoršení školního prospěchu či záškoláctví. Klesá jejich sebevědomí a sebehodnocení, mají problém s navazováním vztahů. Dostavuje se i tzv. *kumulovaný efekt*, oběť získává pocit, že není v pořádku a šikanování si zaslouží. Deprese⁴ a apatie⁵ může šikanovaný řešit útekem k drogám a alkoholu. V závažnějších případech může přistoupit i k pokusu o sebevraždu.

¹ ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi* 1.vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

² http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana#Dopad_na_z.C3.BA.C4.8Dastn.C4.9Bn.C3.A9, 20.12. 2008.

³ Vzniká u disponovaných osob jako opožděná odezva či reakce na extrémně intenzivní psychotraumatickou, otřesnou stresovou událost (např. povodeň, havárii), rozvíjí se do 6 měsíců od stresující události a projevuje se např. znovuprožíváním stresového zážitku, sklonek k panickým, úlekovým či agresivním reakcím, otupělou afektivitou, sociálním odcizením, poruchami spánku.

⁴ Sklíčenost, skleslost, ochablost, stav projevující se pocitem smutku, úzkosti, strachu, méněcennosti, ztrátou jistoty, zájmů, zpomalením životního tempa.

⁵ Netečnost a lhostejnost k vnějším podnětům, apatičnost.

Oběti počátečních stupňů šikanování

Zdálo by se, že všudypřítomné zárodečně a rané podoby šikanování nemohou mít téměř žádné důsledky. To je však veliký omyl. Účinky jsou sice nenápadnější, ale o to zákeřnější. Potřeby „mírně“ šikanovaných žáků jsou ve škole často dlouhodobě a někdy trvale frustrovány¹, tedy neuspokojovány. Takový žák se ve škole necítí dobře a je pochopitelné, že jeho vztah ke škole bývá negativní. Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku (izolace, zesměšňování, ponižování, nadávání...) pozvolna, ale jistě narušuje jeho osobnostní vývoj. Dochází k vyčerpání nervové soustavy, objeví se neuróza² nebo psychosomatické potíže. Výjimečně se může stát, že takto vyčerpaná, ke zdi přitlačená a ustrašená oběť, se najednou postaví na odpor a použije nepřiměřené obranné prostředky. V sebeobraně například způsobí těžké zranění nebo i smrt agresora.³

Oběti pokročilých stupňů šikanování

U obětí pokročilých stupňů šikanování jsou následky velmi závažné. Dotýkají se celé osobnosti a mají celoživotní charakter. V nejhorších případech „vyřeší“ oběť situaci sebevraždou. Je těžko overitelné, kolik sebevražd dětí a mladistvých souvisí se šikanováním, určitá podezření u některých dokonaných neobjasněných sebevražd školáků jsou. Při dlouhodobějším brutálním šikanování se oběť často zhroutí a začne se u ní objevovat panická hrůza ze zabití, skutečný strach o život. Oběť má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Nezřídka se u ní projeví únava, nevolnost, bolesti hlavy, břicha, dusivé astmatické záchvaty... Některé oběti se musejí dlouhodobě léčit. V jiných případech se sice oběť nezhroutí, avšak není schopna pokračovat ve studiu ani po přerazení na jinou školu. Někdy se nám může jevit, že se z toho oběť docela rychle dostala. Duševní poranění je však hluboké a zacelení jen povrchní. Stačí větší zátěž v meziosobní oblasti a „rána“ se otevře. U oběti se v lepším případě zranění zapouzdří, ale v zátěžových situacích se projeví její zraněná osobnost – depresivní ladění, někdy doprovázené sebevražednými myšlenkami.

(Pozdní následky nejbrutálnějších šikan se podobají syndromu vyhlazovacích táborů. Jejich hlavní znaky jsou nápadně podobné: chronické depresivní stavy, poruchy přizpůsobivosti, poruchy vývoje osobnosti.)

¹ Frustrace - zklamání, zmaření touhy; stav při závažném neuspokojení lidských potřeb.

² Psychická porucha s delším vývojem bez prokazatelné chorobné změny nervstva.

³ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997 ISBN 80-7178-123-1.

Dá se to vysvětlit tím, že oběti zakoušejí kvalitativně stejné pocity – strach o život, krajní ponížení a zbavení práv.¹

Ilustrační případy následků šikanování

- O život bojuje v ostravské fakultní nemocnici už šestý den dvanáctiletý chlapec, který se kvůli šikaně ve škole pokusil o sebevraždu skokem z osmého patra panelového domu.²
- Čtrnáctiletý Tomáš se po návratu ze školy zastřelil ve svém pokoji. Školák si sáhl otcovou pistolí na život kvůli šikanování od starších spolužáků.³
- Šikanování dvou chlapců přesáhlo lidskou zkušenost. Bez naděje na pomoc se chlapci rozhodli spáchat sebevraždu. Pořezali si zápěstí. A to tak, že si jeden z nich přerezal nejen žíly, ale i šlachy.⁴

Setkání s PhDr. Michalem Kolářem

Dne 25.9.2008 jsem se sešla s panem Dr. Michalem Kolářem, naším významným etopedem⁵ a psychoterapeutem, který se zabývá problematikou šikanování déle než 25 let. Překvapilo mne, jak velice milým, vstřícným a upřímným člověkem, tato naše osobnost ve svém oboru, je. Hovor, který jsme vedli, byl velice příjemný. Pan Kolář odpověděl na všechny mé otázky a nabídl mi, že se mnou bude průběžně konzultovat i mou práci.

PhDr. Kolář působil v oblasti ústavní a náhradní rodinné péče, v současné době vede pedagogicko-psychologickou poradnu, přednáší studentům sociální pedagogiky a spolupracuje s MŠMT ČR na koncepci prevence šikany. Je autorem řady publikací o sociopatogeních jevech. Mezi jeho nejvýznamější práce patří tituly *Bolest šikanování* a *Skrytý svět šikanování ve školách*.

¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

² LESKOVÁ, Ivana. *Chlapec kvůli šikaně skočil z osmého patra*. MF Dnes, 11.5.2004.

³ KNÖTIG, Petr. *Školák se zastřelil kvůli šikaně*. Právo, 22.4.2005.

⁴ PRÁŽÁK, Marek. *K úniku z pekla pomohl chlapcům jen pokus o sebevraždu*. MF Dnes, 2.6.2001.

⁵ Etopedie je speciální pedagogická disciplína, která se zabývá rozvojem, výchovou a vzděláváním dětí, mládeže a dospělých, kteří mají poruchu chování.

Rozhovor s PhDr. Kolářem v souvislosti s vyhlášením roku 2008 Rokem boje proti šikaně

Kdy jste se začal tématem šikany zabývat a co Vás k tomu vedlo?

Šikanou jsem se začal zabývat koncem 70.let minulého století. V této době byly zaznamenány počátky její identifikace a jejího zviditelnění. K mému rozhodnutí přispěla jednak má studia na filozofické fakultě a následně setkání s osobami, kterých se šikana týkala. Pak už se rozjel koloběh jednotlivých projektů a v současné době pracuji v seskupení Společenství proti šikaně.

Myslíte si, že se naši žáci budou někdy chovat tak, aby k šikaně nedocházelo?

O tom nejsem vůbec přesvědčen, přestože bych si to moc přál. Bohužel vždy existovali, existují a budou existovat jedinci, kteří budou chtít získat převahu nad ostatními a na druhé straně osoby, které se jim nebudou umět dostatečně bránit.

Ve své praxi jste se setkal s těmi nejbrutálnějšími následky šikany. Nepoznamenalo Vás to?

Samozřejmě si v sobě nesu určité střípky toho, co se ve své poradně od postižených dozvídám a určitým způsobem to i vnitřně prožívám. Velikou radost mi na druhé straně přináší, když se zpětnou vazbou dozvím, že se mi podařilo někomu pomoci – buď šikanování zabránit a nebo zmírnit následky u šikanovaného.

Vím, že vedete vzdělávací programy proti šikanování, pořádáte semináře a výcvikové kurzy pro pedagogy. Je o ně dostatečný zájem?

Po pravdě řečeno bohužel ne. Spousta pedagogů si totiž myslí, že šikana se jejich školy netýká. Je smutné vědět, že kdyby byly tyto semináře a kurzy lépe využívány, byly by na šikanu školy lépe připraveny, čelilo by se jí daleko snáze a tím by přibýlo dětí, které by šikana nemohla poznamenat.

Rok 2008 byl vyhlášen „Rokem boje proti šikaně“. Vím, že jste se na podobných projektech již podílel. Probíhá tento státní program podle Vašich představ?

Tato otázka souvisí s Vaší předcházející. Mou představou celostátního programu je podoba systémového řešení, jehož nutnou součástí musí být zavedení sebezáchovného výcviku pedagogů, v první řadě výchovných poradců, v komunitní práci zaměřených nejen na prevenci šikanování, ale i dalších sociálně patologických jevů. Věřím tomu, že za přispění „rozumných“ pedagogů se podaří tento program naplnit.

Šikana z právního hlediska

Platnou právní úpravu pojmu šikana nebo šikanování v našem právním řádu nenajdeme. Přesto je šikanování v řadě případů trestnou činností. Bohužel bagatelizace problému, vyplývající z neznalosti, vede řadu rodičů, pedagogů a veřejnost k tomu, že je šikanování považováno za „klukovinu“, případně za přestupek související s věkem. To, co se ovšem běžně za „klukovinu“ označuje, může naplňovat skutkovou podstatu řady trestných činů.¹

Příklady trestných činů souvisejících se šikanou

Omezování osobní svobody (§ 231 trestního zákona) – útočník oběti bez oprávnění brání užívat osobní svobodu (např. je známý případ strkání hlavy oběti do záchodu, opakované zamykání na záchodě apod.). Základní sazba odnětí svobody činí až dvě léta, přičemž v závažnějších zákonem stanovených případech se postupně zvyšuje na tři až deset let.

Ublížení na zdraví (§ 221 a § 222) – důsledkem šikany je ublížení na zdraví oběti, a to buď ublížení lehké nebo i těžšího stupně. Základní sazba odnětí svobody činí až dva roky, přičemž v závažnějších zákonem stanovených případech se postupně zvyšuje na pět až dvanáct let a v případě způsobení smrti může být uložen i výjimečný trest. Pokud by agresorovi byl prokázán alespoň nepřímý úmysl směřující k usmrcení oběti, mohlo by jednání být posuzováno i jako vražda (§ 219) se základní trestní sazbou deset až patnáct let odnětí svobody, s tím, že je možné uložit i výjimečný trest.

Vydírání (§ 235) - útočník nutí svou oběť násilím nebo pod pohrůzkou násilí či jiné těžké újmy k tomu, aby něco konala, opominula nebo strpěla (budeš mi nosit tašku, jinak tě zbiju). Základní sazba odnětí svobody činí až tři léta, přičemž v závažnějších zákonem stanovených případech se postupně zvyšuje na pět až dvanáct let a v případě způsobení smrti může být uložen i výjimečný trest.

Loupež (§ 234) – útočník užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí k tomu, aby se zmocnil cizí věci (násilné vymáhání např. peněz nebo stravenek na oběd, osobních věcí apod.). Základní sazba odnětí svobody činí dva roky až deset let, přičemž v závažnějších

¹ <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/sikana-ve-skole-a-trestni-pravo>, 19.12.2008.

zákonem stanovených případech se zvyšuje na pět až dvanáct let a v případě způsobení smrti může být uložen i výjimečný trest.

Krádež (§ 247) – útočník oběti okrádá o jejich věci. Musí přitom být splněna podmínka, že buď škoda převyšuje 5.000,- Kč, nebo je způsobena vloupáním (např. do šatní skříňky), nebo pachatel odcizí věc, kterou má osoba jiná na sobě či při sobě. Základní sazba odnětí svobody činí až dva roky, přičemž v závažnějších zákonem stanovených případech se postupně zvyšuje na pět až dvanáct let.

Poškození cizí věci (§ 257) – útočník úmyslně zničí nebo poškodí věc náležející oběti a způsobí tak škodu převyšující 5.000,- Kč. V současné době, kdy děti nosí do školy drahé mobilní telefony či přehrávače, je tento způsob šikany poměrně reálný. Základní sazba odnětí svobody činí až jeden rok, přičemž v závažnějších zákonem stanovených případech se zvyšuje na dva roky až osm let.

Útisk (§ 237) – jedná se o situaci, kdy útočník již bezprostředně svou oběť nenapadá, ale využívá toho, že se ho oběť, v důsledku dřívějšího jednání, bojí. Útočník tak pouze zneužívá tíseň oběti k tomu, aby něco konala, opominula nebo strpěla (žák např. dává spolužákovi bez protestů svou svačinu; stává, se že útočníci tímto způsobem nutí své oběti k drobným krádežím ve svůj prospěch). Tento trestný čin se trestá odnětím svobody až na šest měsíců.

(Sazby trestu odnětí svobody jsou uváděny pro dospělé pachatele; u mladistvých se trestní sazby snižují na polovinu, přičemž dolní hranice nesmí přesáhnout jeden rok a horní hranice pět let odnětí svobody. Pouze v případech, kdy by dospělému pachateli mohl být uložen výjimečný trest, může být opatření odnětí svobody uloženo mladistvému až na deset let.)¹

¹ <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/sikana-ve-skole-a-trestni-pravo>, 19.12.2008.

Míra odpovědnosti dětských útočníků

Odpovědnost za šikanování, které nese znaky trestného činu, mají pak samozřejmě i samotní agresori, byť se jedná o děti. Nebudeme se zabývat odpovědností, vyplývající ze školního řádu, ale rovnou odpovědností trestní. V tomto případě je nutno rozlišovat, zda v době šikanování dosáhly tyto útočící děti již věku patnácti (nebo dokonce osmnácti) let, či nikoliv. Studenti, kteří dosáhli věku osmnácti let jsou posuzováni bez jakýchkoliv výjimek podle trestního zákona. U mladistvých (patnáct až osmnáct let) je již také dána trestní odpovědnost podle trestního zákona, avšak s některými omezeními, z nichž asi nejpodstatnější je omezený výčet trestních opatření a snížení sazeb některých trestních opatření na polovinu oproti trestům ukládaným dospělým pachatelům. V případě nezletilých pachatelů (tedy mladších patnácti let) se nejedná o klasickou trestní odpovědnost, přesto se jednáním takovýchto pachatelů orgány činné v trestním řízení zabývají a soud pak za ně může uložit zákonem stanovená výchovná opatření, a to od pouhého dohledu až po ochrannou výchovu vykonávanou v příslušném ústavu.¹

Metodický pokyn MŠMT ČR – vybrané body

Problematika šikany ve školách je řešena v metodickém pokynu MŠMT č. 28 275/2000-22.

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže čj. 14 514/2000-51 platný od 1.1.2001 se systémově zaměřuje na celou škálu sociálně patologických jevů. Vymezuje minimální preventivní programy na úrovni škol a školských zařízení, role jednotlivých institucí a definuje funkci školního metodika prevence. Šikanování žáků škol a školských zařízení označuje za jeden z vážných negativních jevů.

Školy a školská zařízení mají mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházely vzniku tohoto problému a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku. Poznatky jasně ukazují, že tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci šikanování, její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školská zařízení.

Cílem předkládaného metodického pokynu je upozornit v návaznosti na výše uvedený předpis na závažnost šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace o jeho projevech a napomoci hledat řešení těchto specifických problémů.

¹ <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/sikana-ve-skole-a-trestni-pravo>, 19.12.2008.

Čl. 1

Charakteristika šikanování

(2) Pocit bezpečí každého jedince je neodmyslitelnou podmínkou vytváření produktivního prostředí a dobrého sociálního klimatu školy. Všechny školy a školská zařízení mají proto povinnost předcházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky a svěřenci. Šikanování nesmí být pracovníky školy v jakékoli formě akceptováno. Šikanování se ve své zárodečné formě vyskytuje prakticky na všech školách. Probíhá nejčastěji mezi žáky ve stejné třídě či výchovné skupině a odehrává se v době přestávky, cestou do školy a ze školy nebo v době osobního volna. Škola či školské zařízení má jednoznačnou odpovědnost za děti a žáky v době vyučování a školních akcí, a to podle § 27 nařízení vlády č. 108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení (např. čl. 2). Podle § 422 občanského zákoníku odpovídá škola nebo školské zařízení i za škodu způsobenou žákům v době vykonávání přechodného dohledu, tj. při vyučování a v přímé souvislosti s ním. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

(4) Učitel nebo vychovatel, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřekažení trestného činu. V úvahu přicházejí i další trestné činy jako například nadřizování či schvalování trestného činu, v krajním případě i podněcování. Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu podle § 10 trestního zákona může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáků věděl a nezabránil spáchání trestného činu například tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.

Čl. 3

Školy a školská zařízení v prevenci šikanování

(1) Je nutné, aby se s podstatou, formami a nebezpečnými důsledky šikany jako antisociálního chování jedinců i skupin žáků seznámili všichni žáci, učitelé, vychovatelé, výchovní poradci, ředitelé škol a školní inspektoři. Žáci i pedagogové by měli vědět, že tyto formy chování nejsou neškodnou legrací a zábavou, měli by být seznámeni zejména s negativními důsledky šikany, a to jak pro její oběti, tak pro její pachatele. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.

(2) Všichni pedagogičtí pracovníci by měli využívat možností osobní, společenské a morální výchovy v prevenci šikanování a prohlubovat si své znalosti a dovednosti v tomto oboru.

(4) V rámci účinné prevence šikanování je při přípravě a realizaci celoškolské (celoústavní) strategie důležité zejména:

- Zajistit účast školního metodika prevence a případně i dalších učitelů v akreditovaných kurzech k problematice šikanování.
- Školní metodik se bude aktivně podílet na řešení případů šikanování a napomáhat svým kolegům zvládnout základní postup a strategii při řešení konkrétních situací.
- Ve školním (ústavním) řádu jasně stanovit pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.
- Seznámit pedagogy se systémem školy pro oznamování a vyšetřování šikanování, vést pečlivou evidenci všech případů agresivního chování a šikanování mezi spolužáky (školní metodik prevence, výchovný poradce).
- Organizovat semináře s odborníky zabývajícími se danou problematikou, začleňovat témata šikany do dalšího vzdělávání učitelů apod.
- Informovat pedagogy, žáky (svěřence) i rodiče o tom, co dělat v případě, když se dozvědí o šikanování (např. umístit na přístupné místo kontakty a telefonní čísla na instituce, které se problematikou šikanování zabývají).
- Spolupracovat s odbornými službami resortu školství (pedagogicko-psychologickou poradnou, střediskem výchovné péče a s dalšími odbornými pracovišti poradenských a preventivních služeb v regionu.)

Čl. 5

Výchovná opatření

(1) Pro potrestání agresorů lze užít následující běžná výchovná opatření:

- Napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné vyloučení a vyloučení ze studia na střední škole.
- Doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo v nestátních organizacích majících obdobnou náplň činnosti jako SVP.

(2) V mimořádných případech se užijí další opatření:

- Doporučení rodičům na dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení SVP, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v místě příslušném diagnostickém ústavu.
- Podání návrhu orgánu sociálně právní ochrany dítěte k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.
- Vyrozumění policejního orgánu, došlo-li k závažnějšímu případu šikanování.

Čl. 6

Spolupráce školy s rodiči žáků

Při podezření na šikanování žáka je nezbytná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Nelze však předpokládat, že rodiče budou vždy hodnotit situaci objektivně, proto se doporučuje upozornit je na to, aby si všímali možných příznaků šikany a nabídnout jim pomoc. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Pokud se rodiče setkají s příznaky šikanování, měli by se poradit s třídním učitelem, školním metodikem prevence, ředitelem školy, popř. psychologem, etopedem nebo jiným specialistou.

Čl. 7

Spolupráce školy se specializovanými a ostatními institucemi

(1) Při předcházení případům šikany a při jejich řešení je důležitá spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce nebo zástupce školy s dalšími institucemi a orgány, a to zejména ve zdravotnictví s pediatry, odbornými lékaři, psychiatrickou péčí, v oblasti soudnictví se soudci, obhájci a žalobci (také využívání alternativních trestů), v oblasti sociální péče s oddělením péče o rodinu a děti, s oddělením sociální prevence (možnost vstupovat do každého šetření, jednat s dalšími zainteresovanými stranami, s rodinou).

(2) Při podezření, že šikanování naplnilo skutkovou podstatu přestupku nebo trestného činu, je ředitel školy nebo školského zařízení povinen oznámit tuto skutečnost Policii ČR.¹

¹ <http://www.sikana.org/>, 19.12.2008.

Úmluva o právech dítěte – vybrané body

Naším státem ratifikovaná Úmluva o právech dítěte zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškozování zdraví a ohrožení života. Tato mezinárodní úmluva není vzhledem k šikanování dodržována.¹

Úmluva o právech dítěte

104/1991 Sb.

SDĚLENÍ

federálního ministerstva zahraničních věcí

Federální ministerstvo zahraničních věcí sděluje, že dne 20. listopadu 1989 byla v New Yorku přijata Úmluva o právech dítěte.

Jménem České a Slovenské Federativní Republiky byla Úmluva podepsána v New Yorku dne 30. září 1990.

S Úmluvou vyslovalo souhlas Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky a prezident České a Slovenské Federativní Republiky ji ratifikoval. Ratifikační listina byla uložena u generálního tajemníka OSN, depozitáře Úmluvy, dne 7. ledna 1991.

Úmluva vstoupila v platnost na základě svého článku 49 odst. 1 dnem 2. září 1990. Pro Českou a Slovenskou Federativní Republiku vstoupila v platnost v souladu se svým článkem 49 odst. 2 dnem 6. února 1991.

Dětství má nárok na zvláštní péči a pomoc. Rodina, jako základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti, uznávající, že v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí dítě vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění, majíce na zřeteli, že dítě musí být plně připraveno žít ve společnosti vlastním životem a vychováno v duchu míru, důstojnosti, snášenlivosti, svobody, rovnosti a solidarity.

¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.

Deklarace práv dítěte – 29. listopadu 1959: „Dítě pro svou tělesnou a duševní nezralost potřebuje zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením i po něm“.

ČÁST I

Čl.1

Pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.

Čl.2

1. Státy, které jsou smluvní stranou této úmluvy, se zavazují respektovat a zabezpečit práva stanovená touto úmluvou každému dítěti nacházejícímu se pod jejich jurisdikcí bez jakékoli diskriminace podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního, etnického nebo sociálního původu, majetku, tělesné nebo duševní nezpůsobilosti, rodu a jiného postavení dítěte nebo jeho rodičů nebo zákonných zástupců.

2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, učiní všechna potřebná opatření k tomu, aby dítě bylo chráněno před všemi formami diskriminace nebo trestání, které vyplývají z postavení, činnosti, vyjádřených názorů nebo přesvědčení jeho rodičů, zákonných zástupců anebo členů rodiny.

Čl.6

1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají, že každé dítě má přirozené právo na život.

2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují v nejvyšší možné míře zachování života a rozvoj dítěte.

Čl.7

1. Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.

Čl.12

1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.

2. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.

Čl.19

1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna potřebná zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli jiných osob starajících se o dítě.

2. Tato ochranná opatření zahrnují podle potřeby účinné postupy k vytvoření sociálních programů zaměřených na poskytnutí nezbytné podpory dítěti a těm, jimž je svěřeno, jakož i jiné formy prevence. Pro účely zjištění, oznámení, postoupení, vyšetřování, léčení a následné sledování výše uvedených případů špatného zacházení s dětmi zahrnují rovněž podle potřeby postupy pro zásahy soudních orgánů.

Čl.28

2. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna opatření nezbytná k tomu, aby kázeň ve škole byla zajišťována způsobem slučitelným s lidskou důstojností dítěte a v souladu s touto úmluvou.¹

¹ <http://www.sikana.org/>, 19.12.2008.

Organizace zabývající se bojem proti šikaně

Zde uvádím vybraný seznam konkrétních institucí, na které se pedagogové a rodiče mohou v případě šikanování obracet.

Krizová centra a linky důvěry pro děti a mládež

Linka bezpečí

Krizové centrum linky bezpečí

Nadace naše dítě

Ústavní 91/95

181 21, Praha 8

tel: 116 111 / 800 155 155

Linka bezpečí je celostátní telefonní linka pro děti a mládež v krizových situacích. Na několika telefonních číslech 24 hodin denně, včetně nedělí a svátků, poskytuje bezplatnou a anonymní první pomoc dětem a dospívajícím, kteří se ocitnou v jakékoliv psychické nebo sociální krizi. Na Linku bezpečí se obracejí děti a dospívající v situacích, jejichž řešení nezvládají sami. Některé z nich tíží opuštěnost, vztahy s rodiči, jiné trápí nezvládání školních povinností, šikanování spolužáky, první zkušenost s drogou...

Ve všech těchto případech se pracovníci Linky bezpečí a jejího krizového centra snaží volajícím poskytnout kvalifikovanou pomoc. První stupeň pomoci se odehrává po telefonní lince, zahrnuje poskytnutí citové podpory dítěti, ventilaci problémů, konkrétní rady.

Z hlediska prevence ubližování se největší důraz klade na řešení případů tělesného a psychického týrání, zanedbávání a pohlavního zneužívání dětí. S Linkou bezpečí spolupracují psychiatři, psychologové, sociální pracovníci, studenti medicíny, pedagogové, zdravotní sestry.¹

Dětské krizové centrum, Nadace Dětského krizového centra, Sdružení proti násilí na dětech

V zápolí 1250, 14 00 Praha 4

tel: 02/425 447, 61 21 06 12

¹ PÖTHER, Petr. *Dítě v ohrožení*. 1.vyd. Praha: G plus G, 1996. ISBN 80-901896-5-2.

Pedagogicko-psychologické poradny v Praze

PPP Praha 2, tel: 24 21 42 70, 24 21 52 77, 24 21 47 78

Jeruzalémská 12, 110 00 Praha 1, řed.: PhDr. Dana Švančarová

psycholog pro SŠ: PhDr. Miroslava Altmanová

PhDr. Zdeňka Fialová

Mgr. Renata Míková

PPP Praha-Východ, tel: 0204/20 47

Olivova 35, 241 01 Říčany, řed.: PhDr. Eva Halvíčková¹

Projekt Občan

K participaci na předcházení šikany i na jejím řešení by měli být vedeni také žáci a studenti. Může to být například formou samosprávy nebo školních projektů.

Jednou z vlastovek právě takového projektu je celostátní akce s názvem „Projekt Občan“.

Jedná se o program, ve kterém mohou žáci druhého stupně základních škol a studenti víceletých gymnázií zpracovávat libovolné téma, které je trápí.

Šikana v rámci Projektu Občan na Gymnáziu Horní Počernice

Studenti kvinty a oktávy gymnázia v Horních Počernicích hovoří o svém studentském projektu následovně:

Šikanu považujeme za nemoc, která lidské společenství sužovala, sužuje a zřejmě nadále sužovat bude. Dobrá prevence však může přispět k její minimalizaci, a proto jsme se rozhodli, že se také pokusíme „léčit“.

Od té doby jsme už urazili dlouhou cestu, seznámili jsme se s dvěma předními odborníky na šikanu Dr. Michalem Kolářem ze Společenství proti šikaně a Dr. Bohumilem Stejskalem z MŠMT, studovali a sbírali příběhy a vymýšleli, jak a kde začít s prevencí. Zhruba před dvěma lety jsme připravili preventivní program pro šestáky hornopočernických základních

¹ PÖTHER, Petr. *Dítě v ohrožení*. 1.vyd. Praha: G plus G, 1996. ISBN 80-901896-5-2.

škol a primány naší školy. Během besed, které pořádáme, seznamujeme děti s pojmem šikana a představujeme jim její úskalí. Snažíme se, aby věděly co dělat, pokud se ocitnou v roli oběti nebo svědka šikany. Diskutujeme s nimi, hrajeme účelné hry a nakonec žákům rozdáváme dotazníky, abychom zjistili, jaký měla naše beseda účinek. Děti se nám pochopitelně mohou také svěřit se svými problémy a my se pak snažíme o jejich úspěšné vyřešení. Vydali jsme rovněž informační letáčky a plakáty.

Svůj projekt jsme prezentovali na celostátní konferenci Projektu Občan, na školeních pro pedagogy vedených Dr. Kolářem a dalších akcích. Největší metou pro nás byla prezentace v Americkém centru před diplomaty a pedagogy z USA.

Naším mottem je: „Silný a zdravý třídní kolektiv šikanu nikdy nedopustí“.¹

¹ *Hornopočernický zpravodaj*. Vydává Úřad MČ Praha 20. 2008, roč. 56, č. 12, MK ČR E 12559.

EMPIRICKÁ ČÁST

Úvod k výzkumnému šetření

Jak je to s výskytem šikany na našich základních a středních školách?

To jsem zjišťovala pomocí dotazníků a rozhovorů.

Oslovila jsem 2 základní školy (ZŠ Pečky Švermova – první stupeň; ZŠ Poděbrady Palackého – druhý stupeň) a dvě třídy střední školy (Gymnázium Horní Počernice Chodovická – sexta; Gymnázium Poděbrady Studentská – třetí ročník).

Užila jsem 3 typy dotazníků a hovořila také s třídními učiteli zkoumaných tříd.

Celkem jsem oslovila 50 žáků základních škol, 53 středních škol a 4 třídní učitele – zástupcem prvního stupně základních škol byla Mgr. Iva Hujerová (ZŠ Pečky), zástupcem druhého stupně základních škol byl Mgr. Vlastimil Zita (ZŠ Poděbrady), zástupkyněmi středních škol byly PaedDr. Marie Přechová (Gymnázium Horní Počernice) a PhDr. Marie Havlasová (Gymnázium Poděbrady).

Šetření mi mělo prokázat, kolik dětí a mládeže se se šikanou na oslovených školách setkalo.

Výzkumné šetření na základních školách

Následným šetřením na základních školách jsem došla k následujícím zjištěním.

Základní škola Pečky

Třídní učitelkou třídy 3.B této základní školy je Mgr. Iva Hujerová.

Položila jsem jí následující otázky:

Jak jste spokojena jako třídní učitel s chováním Vašich žáků?

V hodinách, které učím ve své třídě, jsem s chováním žáků celkem spokojená. Někdy se vyskytnou drobné přestupky, jako je například vykřikování v hodině, kde stačí pouze mé napomenutí.

A jak je to s chováním žáků o přestávkách?

O přestávkách je to s chováním žáků samozřejmě daleko horší. Využívají toho, že nejsou pod stálým dohledem pedagogů a tzv. „vlčí“. Stává se, že je přistihnu při honičkách po třídě, tahanicích o různé věci... Takovému chování předcházíme alespoň o velké přestávce, kdy žáci korzují po chodbě během svačiny pod dohledem službu konajícího pedagoga. Vyřešily se nám tak problémy, kdy byly děti po delší dobu samy ve třídě.

Řešila jste již ve své třídě nějaký vážnější případ šikany?

Ne, takový případ jsem za svého působení, coby učitele prvního stupně, na této škole ještě neřešila.

Tabulka č.1: **Dotazník pro první stupeň základní školy**
(odpovědi žáků ZŠ Pečky)

Otázka	Ano	Ne
Jsi rád/ráda ve třídě mezi svými spolužáky?	19	6
Máš ve třídě svého nejlepšího kamaráda?	16	9
Bral ti někdy někdo ze spolužáků školní pomůcky, nebo svačinu?	10	15
Posmíval se ti někdo ze tvých spolužáků kvůli tvému vzhledu?	20	5
Ubližoval ti někdo ze třídy jinak? (tahání za vlasy, bouchání do zad, uhození knihou do hlavy)	17	8
Trápíš se kvůli tomu, když ti někdo ze třídy provede něco špatného?	20	5
Svěřil/svěřila jsi se někdy s tím, co tě trápí tvé paní učitelce?	10	15
Svěřil/svěřila jsi se někdy s tím, co tě trápí svým rodičům?	20	5

Na základě výsledků tohoto dotazníku, na který mi odpovídalo 25 žáků, jsem mohla dospět k následujícímu: Již mezi devíti a deseti letými žáky se začínají projevovat první náznaky šikany. U dětí tohoto věku je to považováno jen za jakési „klukoviny“, otázkou však zůstává, kolik z nich si na základě určitých posměšků, nadávek..., které se zde zdají být ještě nevinné, v sobě vybuduje pocit méněcennosti, marnosti, zbytečnosti...

Základní škola Poděbrady

Třídním učitelem třídy 8.A této základní školy je Mgr. Vlastimil Zita, kterému jsem položila tyto otázky:

Jak jste spokojen jako třídní učitel s chováním Vašich žáků?

Upřímně řečeno s chováním žáků nejen své třídy moc spokojen nejsem. Žáci druhého stupně se dostávají do tzv. „problematického“ věku a je velmi obtížné s některými z nich vyjít. Ke mně, jako k učiteli silnějšího – mužského pohlaví, si žáci tolik nedovolí. Zažil jsem už ale případ, kdy díky nepřipustnému chování žáků, naši školu raději jeden ze starších pedagogů opustil.

Z čeho si myslíte, že takové chování žáků přerůstající až v agresivitu pramení?

Podle mého názoru je to, jak již bylo zmiňováno mnohdy, „dnešní dobou“. Děti mají přístup k různým akčním filmům, násilnickým počítačovým hrám... Mnozí z nich začínají nazírat na společnost jako na místo, kde vyhrává a uspěje jen ten nejsilnější. A to všechno se samozřejmě odráží na jejich chování.

Řešil jste již přímo ve Vaší třídě nějaký závažnější případ šikany?

Řešil jsem případ, kdy jeden z žáků, po domluvě s rodiči, přestoupil na jinou základní školu. Příčinou bylo neustálé dobírání si tohoto žáka jeho spolužáky kvůli jeho vzhledu. Nedávno jsem mluvil s jeho rodiči a chlapec se zdá být na nynější škole spokojený.

Působí na vaší škole tzv. výchovný poradce?

Přímo takovouto funkci na naší škole nemáme, všem našim učitelům jsou však zajištěny akreditované kurzy související s problematikou šikanování.

Tabulka č.2: **Dotazník pro druhý stupeň základní školy**
(odpovědi žáků ZŠ Poděbrady)

Otázka	Ano	Ne
Jsi rád/ráda v této třídě?	15	10
Máš ve třídě dobrého kamaráda?	10	15
Patříš ve vaší třídě do nějaké party?	20	5
Byl/byla jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky?	17	8
Ubližoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě? (posměch, pomluvy, ponižování, bití)	12	13
Řekl/řekla jsi o tom někomu?	9	16
Pomohl ti ten, komu jsi to řekl/řekla?	5	20
Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?	3	22

Další dotazník, na který mi odpovídalo 25 dotázaných, potvrdil vyšší výskyt šikanování u starších ročníků základních škol oproti ročníkům jejich prvního stupně. Šikana je zde velice dobře prokazatelná, neboť z 25 oslovených odpovědělo na otázku: „Byl/byla jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky?“, 17 žáků kladně.

Je to dáno především tím, že se začínají dostávat do tzv. „pubertálního věku“, kdy se u nich zřetelně postupně projevují psychické i fyzické odlišnosti. V této části jejich vývoje se již vytvářejí jednotlivé „party“, v nichž existuje určité rozvrstvení – „vůdce“, jeho „pomocníci“. Tento vůdce se začíná prosazovat na úkor ostatních – slabších žáků. Ke svému jednání většinou strhne další část žáků ve třídě. Ti, kteří se do nějaké takové skupiny nezařadí, začínají být utiskováni, vytlačováni z kolektivu – šikanováni. Je velice důležité, aby se právě v této době náznaky šikany rozpoznaly a včas se začínaly potírat. Jestliže k tomu nedojde, bude to mít na dítě, jenž je středem šikanování, velice negativní důsledky, neboť v tomto věku jsou děti na všechno, co se kolem nich děje, nejcitlivější.

Výzkumné šetření na středních školách

Následným šetřením na středních školách jsem došla k následujícím zjištěním.

Gymnázium Horní Počernice

Třídní profesorkou třídy sexty B této školy je PaedR. Marie Přechová.

Vedly jsme krátký rozhovor:

Jak dlouho působíte na této škole?

Na této škole vyučuji již 10 let.

Jste spokojena s chováním svých studentů?

Ano, je vidět, že už jsou to pomalu dospělí lidé, kteří navštěvují výběrovou školu. Občas samozřejmě řeším nějaké jejich přestupky – pozdní příchody do vyučování, vybavování se během výuky – ale nic závažnějšího jsem s nimi ještě řešit nemusela.

Chovají se lépe dívky nebo chlapci?

Je to asi podobné jako všude, dívky jsou ve svém chování umírněnější a těmi většími „hříšníky“ jsou chlapci. Všechno je to ale v únosné míře.

Na vaší škole proběhla akce Projekt Občan. Zúčastnili se ho také studenti Vaší třídy?

Ano, studenti mé třídy se tohoto projektu skutečně zúčastnili. Jako téma si vybrali šikanu. Pracovali ve čtyřech skupinách. První mapovala problém a na základě toho popsala jeho vážnost a důvod, proč by ho měli řešit. Druhá a třetí skupina se zabývala dosavadním řešením daného problému a prevencí. Poslední skupina měla za úkol vypracovat vlastní řešení a podat návrh na jeho realizaci. Své poznatky a výsledky studenti prezentovali na celostátním setkání Projektu Občan.

Učíte také budoucí maturanty (17-18 leté), myslíte si, že se již teď dá z jejich chování určit, jací budou ve „skutečném“ životě?

Nějaké rysy svého chování si určitě ponesou – někteří jsou živější, průbojnější, jiní bojácnější, introvertní. Jací budou ale za několik let si netroufám říci. Záleží to samozřejmě i na tom, s kým a čím se v životě setkají. Jsem ale přesvědčena o tom, že špatní lidé z nich určitě nebudou.

Tabulka č.3: **Dotazník pro střední školy**
(odpovědi studentů Gymnázia Horní Počernice)

Dotaz	Ano	Ne
Jsi rád/ráda v této třídě?	21	6
Baví se s tebou všichni tví spolužáci?	14	13
Patříš ve vaší třídě do nějaké party?	27	0
Stalo se, že by se ti spolužáci kvůli něčemu posmívali? (vzhled, oblečení, rodiče)	8	19
Zkusil/zkusila jsi se proti tomu bránit?	8	0
Byl/byla jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými studenty ze školy?	9	18
Víš, kde hledat případnou pomoc?	27	0

Gymnázium Poděbrady

Třídní profesorkou třídy 3.B této střední školy je PhDr. Marie Havlasová.

Na mé otázky mi odpověděla takto:

Jak dlouho působíte na této škole?

Na poděbradském gymnáziu učím od roku 1980.

To už je hezká řádka let. Jak se za tu dobu škola a její studenti změnili?

Změnilo se naprosto všechno počínaje budovou školy jako takovou - jejím zařízením, přes styl výuky, náplň osnov, po přístup profesorů ke studentům a naopak.

Myslíte si, že všechny tyto změny vedly k lepšímu?

Podle mých zkušeností ano, zvláště pak způsob výuky, při kterém je dáván větší prostor k vyjádření se žáků na dané téma. Problémem však někdy bývá chování méně ukázněných studentů, kteří si takový způsob výuky vykládají jako volnou zábavu.

Působíte také jako výchovný poradce. Zúčastnila jste se v rámci této funkce kurzu z oblasti prevence šikanování?

Ano, absolvovala jsem například semináře Orientace v problematice šikanování, Úvod do první pomoci při šikanování.

V čem Vám to pomohlo?

Pomohlo mi to porozumět závažnosti problému šikanování, připustit si nutnost jeho řešení, orientovat se ve správném postupu první pomoci při šikanování a získala jsem také určitou znalost právní problematiky tohoto tématu.

Řešil se již na vaší škole nějaký závažnější případ šikanování?

Stalo se, že minulý školní rok opustila naše gymnázium jedna studentka, která se cítila být šikanována ze strany svých spolužáků. Nedochozelo k žádnému fyzickému napadání ale dívka se nepodařilo sžít se s kolektivem. Připadala si ve třídě sama, s nikým nekomunikovala. Přes všechny snahy ze strany školy, a po dohodě s rodiči této studentky, bylo rozhodnuto, že přestoupí na jinou školu.

Tabulka č.4: **Dotazník pro střední školy**
(odpovědi studentů Gymnázia Poděbrady)

Dotaz	Ano	Ne
Jsi rád/ráda v této třídě?	19	7
Baví se s tebou všichni tví spolužáci?	16	10
Patříš ve vaší třídě do nějaké party?	24	20
Stalo se, že by se ti spolužáci kvůli něčemu posmívali? (vzhled, oblečení, rodiče)	10	16
Zkusil/zkusila jsi se proti tomu bránit?	7	3
Byl/byla jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými studenty ze školy?	14	12
Víš, kde hledat případnou pomoc?	25	1

Z těchto dotazníků, na které mi odpovědělo 53 studentů, je patrné, že i na středních školách k šikanování dochází. Není to ale zdaleka v takovém měřítku jako na školách základních. Je to zřejmě dáno jednak vyšší věkovou vyspělostí studentů (15 let a více) a dále pak výběrem studentů ke studiu dle určitých kritérií.

K tomuto závěru jsem došla na základě vyhodnocení dotazníků, které vyplnili studenti gymnázií. Pokud bych oslovila jiný typ středních škol – například střední odborná učiliště – je možné, že bych došla k odlišným zjištěním. Podle Dr. Michala Koláře je na těchto školách výskyt šikany velmi častý, zvláště pak na ubytovacích zařízeních těchto škol (tzv. internátech).

Celkové vyhodnocení dotazníkového šetření

Svůj dotazníkový miniprůzkum jsem shrnula a došla k následujícímu závěru.

Projevy šikany jsou patrné už u malých dětí (např. braní a ničení školních pomůcek, posmívání se kvůli vzhledu). Tyto děti se umí se svými problémy svěřit, nejčastěji svým rodičům. Ti tomu ale většinou nepřikládají velkou vážnost. To způsobuje, že se spousta případů neřeší.

Tím je dán prostor pro následný rozvoj šikanování u starších žáků, kde se již vytvářejí různé party a dochází k například pomlouvání, ponižování „slabších“. Žáci tohoto věku se tolik se svými problémy nesvěřují, jsou uzavřenější. Šikana se proto většinou neřeší. Její následky si v sobě oběti mohou uchovávat velmi dlouho.

Další vývoj šikany, tzn. zda se rozvine v pokročilá stádia, záleží, dle mého šetření, také na tom, jaký druh střední školy začne žák navštěvovat. Mnou oslovená gymnázia vyšla z průzkumu velice dobře. Závažnější projevy šikany se mi zde nepotvrdily. To ovšem samozřejmě neznamená, že podobně je tomu na všech středních školách. Podle materiálů, které jsem prostudovala, se právě na nich šikana rozvíjí do pokročilých forem a své oběti může těžce poznamenat – psychicky i fyzicky.

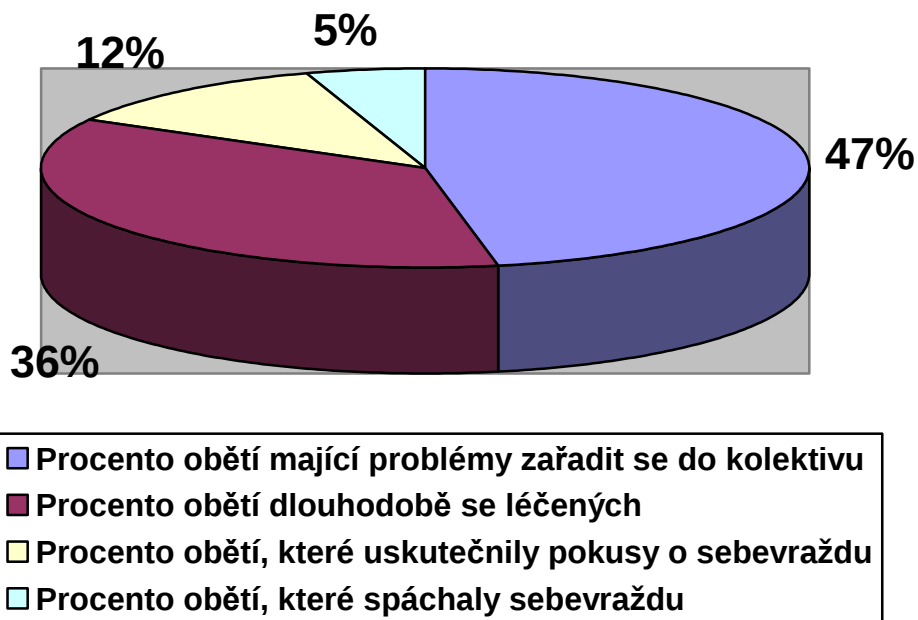
Proto zdůrazňuji, že šikana je vážným problémem a musí se řešit!

Následky šikanování na oběti

Údaje, týkající se následků na duševní vývoj postiženého šikanou, mi byly poskytnuty Sdružením proti šikaně, Bílým kruhem bezpečí. Data bylo velice obtížné získat, neboť jen malé procento obětí je sledováno od počátku jejich postižení šikanou po projevy důsledků šikany v jejich následném životě. Mnozí postižení se tzv. „vytráčí“ a pokud se neozvou, ztratí s nimi organizace kontakt. Přesto jsem nabyté údaje mohla zpracovat do následujícího grafu, v němž jsem rozdělila následky šikanování do čtyř skupin:

- I. Postižení nemohoucí se zařadit zpět do kolektivu (škola, práce)
- II. Postižení vyžadující dlouhodobé léčení (návštěvy psychologů)
- III. Pokusy o sebevraždu u postižených
- IV. Spáchané sebevraždy

Graf č.1: Následky šikanování na duševní vývoj postižených

Z tohoto grafu je patrné, že šikanování způsobuje obětem nezměrné psychické a fyzické utrpení. Často poškozuje dlouhodobě a někdy i trvale psychické (83%) a tělesné zdraví. Při brutálních formách a v pokročilých stádiích ohrožuje i život oběti (12%). V nejhorších případech „vyřeší“ oběť situaci sebevraždou (5%) .

A jaké jsou následky šikanování ve shrnutí?

Zdálo by se, že zárodečné a rané podoby šikanování nemohou mít vážné důsledky. To je však omyl. Účinky jsou sice nenápadnější, ale o to zákeřnější. Vystavení trvalému bolestivému emočnímu tlaku (izolace, zesměšňování, ponižování, nadávání...) pozvolna, ale jistě narušuje osobnostní vývoj oběti. Dojde k vyčerpání nervové soustavy a objeví se neuróza¹ nebo psychosomatické potíže. U těchto obětí se často vyskytuje například nepozornost při vyučování, zhoršení prospěchu, tendence k nadměrné omluvené i neomluvené absenci, celková nejistota a stále přítomný strach.

Počáteční stadia zanechávají často bolestivé stopy nebo opouzdřené rány. Trápí oběť ještě po mnoha letech. Stává se, že u aktuálního trápení dospělého člověka najdeme souvislost s „mírnými“ formami šikanování v dětství.

U obětí vyšších stupňů šikanování jsou následky velmi závažné, dotýkají se celé osobnosti a mají celoživotní charakter.

Při dlouhodobějším šikanování se oběť často zhroutlí a propukne u ní panická hrůza ze zabítí, skutečný strach o život. Oběť má poruchy spánku, trpí nočními děsy. Nezřídka se objeví výrazné psychosomatické potíže², například únava, nevolnost, bolesti hlavy, břicha, dusivé astmatické záchvaty apod. Některé oběti se musejí dlouhodobě léčit a jsou-li starší, zůstávají v pracovní neschopnosti. V jiných případech se sice oběť nezhroutí, avšak není schopna pokračovat ve studiu ani po přerazení na jinou školu. Stává se, že se neadaptuje na novou třídu nebo opakovaně neuspěje u zkoušek. Průvodním jevem je těžká porucha sebehodnocení a sebezničující tendence osobnosti. Někdy se může stát, že se oběť docela rychle zotavila. Tělesné zranění se rychle zahojí a žák působí normálně. Duševní poranění je však veliké a zacelení jen povrchní. Stačí větší zátěž v meziosobní oblasti a „rána“ se otevře a projeví se zraněná osobnost bývalé oběti. Fasáda obranyschopnosti se zhroutlí a převáží depresivní ladění, někdy doprovázené sebevražednými myšlenkami.

Smutnou pravdou je i skutečnost, že bývalé oběti se po přechodu na jinou školu někdy znovu stávají terčem šikanování. Jakoby jejich skryté zranění přitahovalo agresory. Stačí málo a celé utrpení se opakuje znovu.

Oběti pokročilých šikan mají tendenci od všeho uniknout, všechno vzdát a skrýt se.³

¹ Psychická porucha s delším vývojem bez prokazatelné chorobné změny nervstva.

² Psychicky ovlivňující fyziologický proces nebo jev.

³ KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Protál, s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-513-X.

Závěr

Na úplném počátku psaní mé bakalářské práce, v době, kdy jsem teprve shromažďovala potřebné materiály k jejímu vypracování a o šikaně jsem měla jen základní informace, jsem byla přesvědčena, že se mi podaří určitým způsobem problémy, které se šikanou souvisejí, vyřešit. Musím bohužel konstatovat, že to není zdaleka tak jednoduché, jak se mi na začátku mé práce zdálo. Domnívala jsem se, že zjistím, jakým způsobem by se dalo šikaně zabránit již v jejím počátečním stádiu. Přála jsem si postižení ostrakismu na základě nové vhodné právní úpravy. Představovala jsem si vyřešení tohoto problému zkrátka velmi jednoduše. Žádný průlom v řešení šikany, pomocí nové právní úpravy, jsem bohužel neuskutečnila, neboť šikana sama o sobě naplňuje skutkovou podstatu řady trestných činů, čímž postižitelná je.

Závěry, k nimž jsem na základě vypracování své práce došla, jsou následující:

- Potvrdilo se mi, že šikana je velmi rošířeným jevem.
- Je velmi nebezpečná.
- Vyskytuje se již mezi malými dětmi a provázet nás může celý život.
- Její následky jsou závažné – v některých případech končí smrtí!
- Bohužel je často ve svých počátcích těžko rozpoznatelná a tak se v tomto stádiu neřeší, což vede k jejímu sílení a rozšiřování.
- Následky šikany naplňují skutkovou podstatu řady trestných činů!
- Své oběti dokáže postihnout na celý život!

Můj názor na možnost částečného řešení problému se šikanou je následující:

- Zavést na všech školách působení psychologa (kvalifikovaný specialista), který by měl na žáky vždy čas, dokázal by vyslechnout co je trápí a následně jim pomoci.
- Učit žáky, nejen na úrovni škol, ale i v samotných rodinách, zvládat agresi, respektovat jeden druhého, vzájemně si pomáhat.
- Za nejdůležitější opatření ale považuji snížení věkové hranice trestní odpovědnosti alespoň na 14 let věku pachatele.

Všechno je to v nás lidech - pokud se budeme chovat slušně, ohleduplně, rozumě (vždyť jsme homo sapiens sapiens...), budeme si jeden druhého vážit, ctít, nebudeme se chtít prosazovat na úkor jiných a v tomto duchu budeme vychovávat i své děti, případů šikanování bude ubývat!

Seznam použité literatury

Tištěné monografie

1. BOURCET, Stéphane; GRAVILLONOVÁ, Isabelle. *Šikana ve škole, na ulici, doma; Jak bránit své dítě*. 1.vyd. Praha: Albatros nakladatelství a.s., 2006. ISBN 80-00-01552-8.
2. ČERMÁK, Ivo. *Dětská agrese*. 2.vyd. Brno: Item, 1998. ISBN 80-7204-098-7.
3. KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2001. ISBN 80-7178-513-X.
4. KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 1997. ISBN 80-7178-123-1.
5. PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. 1.vyd. Praha: G plus G, 1996. ISBN 80-901896-5-2.
6. ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-049-9.

Tištěné seriály

1. *Hornopočernický zpravodaj*. Vydává Úřad MČ Praha 20. 2008, roč. 56, č. 12, MK ČR E 12559.

Články v tištěných seriálech

1. KNÖTIG, Petr. *Školák se zastřelil kvůli šikaně*. Právo, 22.4.2005.
2. LESKOVÁ, Ivana. *Chlapec kvůli šikaně skočil z osmého patra*. MF Dnes, 11.5.2004.
3. PRÁŽÁK, Marek. *K úniku z pekla pomohl chlapcům jen pokus o sebevraždu*. MF Dnes, 2.6.2001.

Elektronické monografie

1. http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana#Dopad_na_z.C3.BA.C4.8Dastn.C4.9Bn.C3.A9, 20.12. 2008.
2. <http://www.poradenskecentrum.cz/pet-stupnu-sikany.html> 17.12.2008
3. <http://www.sikana.org/>, 19.12.2008.
4. <http://www.trestni-rizeni.com/dokumenty/sikana-ve-skole-a-trestni-pravo>, 19.12.2008.

Přílohy

Příloha č. 1

PŘÍLOHY

Depistážní dotazník

(pro zachycení alarmujících signálů šikanování)

Varianta A (výpověď žáka o sobě)

1. Ublížoval ti někdo ze třídy?
2. Ublížoval ti někdo ze školy?
3. Stalo se to víckrát? Pokud ano, kolikrát?
4. Jak ti bylo ubližováno?
5. Kdy se to stalo?
6. Kde se to stalo?
7. Cítil(a) ses z toho nešťastný(á), vystrašený(á)?
8. Jsi chlapec, nebo dívka?
9. Ten, kdo ti ublížil, byl chlapec, nebo dívka?
10. Řekl jsi o tom někomu? Pokud ano, komu?

Převzato a upraveno z Parry, J. / Carrington, G.: Čelíme šikanování. Sborník metod. Metodický materiál Institutu PPP ČR, 1995 (Překlad z angličtiny)

Varianta B (pohled žáka na druhé)

1. Kdo ubližuje slabším?
2. Kdo zastrašuje a ponižuje spolužáky?
3. Kdo používá násilí proti druhým?
4. Kdo zesměšňuje spolužáky?
5. Kdo nejvíc pošťuchuje?
6. Kdo se nejvíc pere?
7. Kdo se stává terčem různých vtipů a legrací?
8. Kdo má strach z nějakého spolužáka?
9. Kdo je ostatními přehlížen a odmítán?
10. Kdo je fyzicky napadán a neumí se bránit?

Nejllepší je tyto otázky rozšířit o další, aby nebyly tolik nápadné. Uvedu příklady z celkového šetření situace:

Kdo je přátelský a kamarádský?
Kdo se zastává slabších?
Kdo se umí ze spolužáků nejlépe prát?
Koho považuješ za nejchytřejšího?
Komu to myslí a má dobré nápady?
S kým je největší legrace?
Kdo je odvážný a nebojí se?
Kdo nejvíc žaluje?
Koho mají rádi učitelé?
Kdo se nejslušněji chová k pedagogům?
Koho bys chtěl za předsedu třídy a proč?

PŘÍLOHY

Informační leták pro děti ZŠ

Nepřehlédni, trápíš-li se kvůli šikaně

Pomohu ti!

Jmenuji se: _____

Najdeš mě: _____

Návštěvní hodiny mám: _____

Telefon: _____

Vím, že je to moc těžké. Cítíš se sám, je ti smutno, máš strach a nevíš, co máš dělat. Přečti si proto následující řádky.

Co to je šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně ubližují druhým.

Znamená to, že ti někdo, komu se nemůžeš ubránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje, nebo ti prostě bolí.

Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepríjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.

Proč jsi šikanován?

Není to proto, že jsi špatný, nebo proto, že si to nějak zasloužíš. Chyba není v tobě, ale ve špatných vztazích mezi žáky vaší třídy nebo školy. Převládá v nich bezohlednost a násilí. Pamatuj si, že nikdo ti nemá právo ubližovat!

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl:

„Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší.“

Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct je strkání hlavy do písku, které situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující:

- **Obrát se na mě jako na výchovného poradce. Mohu ti skutečně pomoci, budu ti věřit a neprozradím tě.**
- **Svěř se svým rodičům.**
- **V případě, že nenajdeš odvahu říct to mně ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0606 55555 (nula šest, nula šest a pětkrát pět). Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, kdo se takto trápí.**

KOLÁŘ, M.: SKRYTÝ SVĚT ŠIKANOVÁNÍ NA ŠKOLÁCH. PEHAHA, PORTÁL, 1997. INFORMAČNÍ LETÁK PRO DĚTI ZŠ

PŘÍLOHY

Informační leták pro mládež

Nikdo nemá právo druhému ubližovat!

- Spolužáci se k tobě chovají nepřátelsky, ubližují ti a ty nevíš, jak dál.
- Víš o někom, kdo je šikanován, a je ti ho líto.

PŘEKONEJ STRACH A ZAJDI ZA VÝCHOVNÝM PORADCEM.

Jmenuje se: _____

Najdeš ho: _____

Návštěvní hodiny má: _____

Telefon: _____

Co to je šikanování?

Za šikanování se považuje, když silnější žák nebo žáci pro vlastní potěšení, často opakovaně, ubližují druhým.

V počátku se to děje nenápadně, prostřednictvím různých legrácek a "testíků" (strkání, nadávání, schovávání věcí...), případně odmítáním, přehlížením, zesměšňováním a pomlouváním. Později se otravování života obětem stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí).

Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Oběti mohou následky šikanování na těle i duši nést po celý svůj život.

Proč bývá člověk šikanován?

Není to proto, že by byl špatný, nebo proto, že by si to nějak zasloužil. Chyba není v něm, ale ve špatných vztazích mezi spolužáky, v kterých převládá bezohlednost a násilí.

Jak se můžeš bránit?

Když se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: „Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší.“

Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Ať už jsi oběť nebo svědek, nevzdávej to a udělej následující:

- **Obrať se na výchovného poradce. Může ti nejlépe pomoci, bude ti věřit a neprozradí tě.**
- **Svěř se svým rodičům.**
- **V případě, že nenajdeš odvahu svěřit se výchovnému poradci ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0606 55555 (nula šest, nula šest a pětkrát pět). Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu peníze ani telefonní kartu. Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, komu se něco podobného děje.**

KOLÁŘ, M.: SKRYTÝ SVĚT ŠIKANOVÁNÍ NA ŠKOLÁCH. PRAHA, PORTÁL, 1997. INFORMAČNÍ LETÁK PRO MLÁDEŽ.